

Деркач-Степанова Т.В.

ПИТАННЯ МЕТАФОРИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ

У науковому пізнанні велику роль виграє асоціативне мислення, одним із проявів якого є здатність до метафоричних перенесень. Метафора базується на можливості переносно вжитого слова виконувати функцію нової характеристики предмета або явища через його перейменування за схожістю чи подібністю з іншим предметом. Оскільки метафора – це найменування, що виникає як наслідок порівняння предметів або явищ за певною ознакою, то внутрішньою формою нового значення стає саме ця ознака.

Пізнання важко уявити без порівняння. Результати пізнавальної діяльності людини закріплюються в метафоричних значеннях, які розвиваються у словах з конкретно-предметною співвіднесеністю. Це стосується, більшою мірою, становлення абстрактної лексики, яка є результатом метафоризації давнішніх матеріальних понять. Так з'являється метафоричний спосіб утворення термінів. Метафора як засіб вираження спеціального поняття полегшує передачу знань, асоціюючи спеціальне поняття із загальновідомим, а також “даєт определённую мыслительную установку, определённый подход к понятию» [14, с.91].

У науці метафора є не тільки найменуванням. Більш суттєва функція метафори у пізнанні полягає у тому, що вона є необхідним засобом мислення, формую наукового міркування. Тому залучення вченими метафори у процеси наукового пізнання видається цілком природним і неминучим.

Аналізуючи та порівнюючи різні наукові термінології, можна повніше та конкретніше з'ясувати значення метафори у ході формування та становлення термінологічних систем, визначити загальне, окреме і специфічне у терміносистемах як природних, так і гуманітарних наук.

Проблема “метафора у в нехудожньому тексті” не нова (її висвітлювали у своїх роботах Г.Дядюра, О.Кадомцева, А.Коваль, І.Кочан, Г.Краковецька, Н.Непийвода, Н.Родзевич, Т.Молодід, Т.Харитонова та ін.)

Але літературознавчий текст у такому аспекті не вивчався. Даний підхід має практичне спрямування, оскільки стосується уміння маркувати у тексті стилістичні засоби, визначати їх експресивність. Літературознавчі дослідження мають своєрідні форми вираження цієї експресивності, не пов'язаної з чуттєвим образом. Тут використання засобів мови спрямоване на створення чіткої виразності.

У роботах літературних критиків останнього десятиліття ХХ – початку ХІ століття спостерігається активне перенесення до літературознавчого тексту термінів інших галузей знань: філософії, логіки, психології, астрономії, театрознавства, музики, фізики та ін. При цьому вони вживаються в літературознавчому тексті з частковим попереднім значенням, що було безпосередньо прямим у тій терміносистемі, з якої їх залучено. У новому для себе середовищі дані терміни переходять до розряду метафор. У сучасних літературознавчих роботах зацентровані здебільшого іменникові метафори. Наприклад: “драматичний монтаж” [16, с.8], “естетизація оповіді” [6, с.89], “індивідуалістський бунт Лесі Українки” [1, с.224], “літературна еволюція” [8, с.37], “літературний горизонт” [15, с.31], “міфологічний код” [7, с.96], “музичний малюнок твору” [9, с.64], “опозиція мистецтва” [1, с.64], “поетична галактика [2, с.51], “полярні площини у тексті” [4, с.37], “предтеча модернізму” [11, с.59], “рух діалогів” [5, с.13], “світ повісті” [4, с.36], “словесні формули” [7, с.93], “спектр значень основних понять шевченківського дискурсу” [7, с.137], “сюжетобудування” [5, с.13], “сюрреалістичні колажі” [3, с.24], “трансформація мотиву” [1, с.55], “формула слова” [1, с.52], “характеротворення” [5, с.13] та ін.

Функціонують у літературно-критичних тестах також метафоричні утворення прикметникового типу: “монтажна композиція” [16, с.10], “невротичний дискурс” [11, с.226], “психопатичний дискурс” [11, с.226], “психоаналітичний дискурс” [13, с.266], “сексуальний дискурс в поезії і прозі” [12, с.79], “фінальна репліка” [1, с.58], “центральна тема” [6, с.158] тощо.

Меншою мірою використовується сучасними літературними критиками дієслівна метафора: “Стаття в Петрова не клеїться, він повторюється і плутається у власних аргументах” [12, с.294].

Характерно, що переосмислюється й сам термін “метафора”: “Поетична думка не скута жорсткими кайданами метафори” [11, с.62-63]; “Лісову пісню загалом можна розглядати як метафору ідеальної комунікації [6, с.51]; “Така комунікативна модель стає метафорою жіночого роману” [6, с.47]; “Метафорою чоловічого бажання стає у Винниченка місто” [6, с.219].

Слід зазначити також, що в українському літературознавстві відбуваються значні зміни у засобах оцінки, у їх прагматиці, вербальному наповненні образів, що спричинює метафоричну ускладненість розгортання думки в соціальному, естетичному тощо спрямуванні.

Таким чином, можна констатувати, що використання тропів завжди сприяло різнобічному і колоритному відтворенню в мові різноаспектних природних і життєвих явищ. Виразність, емоційність, прозора асоціативність тропів відкрила їм шлях у різні функціональні стилі мови.

Серед мовних образних засобів на особливу увагу заслуговує метафора, яка не просто виділяє будь-яку особливість чи ознаку схожості у предмети або явища, а передусім підкреслює у них ознаку істотну, найважливішу, що містить у собі певні узагальнення.

1. Агеєва Віра. Поетеса зламу століть: Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. – К.: Либідь, 2001. – 264с.
2. Анкета критиків: Краща книжка 2001р. // Слово і час. – 2002. – №6. – С.41–52.
3. Бондаренко Алла. Міфософія актуального життєвого простору в художньому мовленні Юрія Тарновського // Слово і час. – 2002. – 7. – С.21-24.
4. Боярчук Оксана. “Вертеп” А.Любченка – “театр” рухомої рівноваги та життєствердження // Слово і час. – 2002. – №11. – С.32-40.
5. Голобородько Ярослав. Духовний подіум Миколи Куліша // Диво слово. – 2002. – №12. – С.10-13.
6. Гундорова Тамара. Femina Melancholica: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К.: Критика, 2002. – 272с.
7. Забужко Оксана. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу. – К.: Факт, 2001. – 160с.
8. Кодак Микола. Літературна процесологія: система галузі науки // Слово і час. – 2002. – №8. – С.29-38.
9. Кривуляк Олена. Поезія в прозі М.Яцкевича: розкриття можливостей синкретичного жанру // Слово і час. – 2002. – №6. – С.62-65.
10. Наснко Михайло. Історія українського літературознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 360с.
11. Павличенко Соломія. Зарубіжна література: Дослідження, та критичне статті. – К.: Видавництво Соломії Павличенко “Основи”, 2001. – 559с.
12. Павличенко Соломія. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. – К.: Видавництво Соломії Павличенко “Основи”, 2001. – 328с.
13. Павличенко Соломія. Теорія літератури. – К.: Видавництво Соломії Павличенко “Основи”, 2002. – 679с.
14. Подколотинка Т.А. Метафора и типология терминосистем // Филологические науки. – 1992. – №3. – С.90-100.
15. Поліщук Володимир. Дмитро Борзяк і його новелістика // Слово і час. – 2002. – №6. – С.30-34.
16. Речка Анастасія. Особливості композиції “Драма для читання” // Дивослово. – 2002. – №5. – С.8-11.
17. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія // За заг. редакцією академіка І.К.Білодіда. – К.: Наук. Думку, 1973. – 479с.
18. Телехова Олександра. Вивчення літературно – критичних праць у школі // Українська мова і література в школі. – 2002. – №7. – С.27-30.